

بررسی موانع اداری-سیاستی مشارکت بهره برداران حوزه سد کزنار در تشکیل تعاونی آب بران

سعید غلامرضایی*، زینب موسوی** و مهدی رحیمیان***

تاریخ دریافت: ۱۰ مهر ۱۳۹۲

تاریخ پذیرش: ۲۸ فروردین ۱۳۹۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی موانع اداری-سیاستی مشارکت کشاورزان حوزه سد کزنار در تشکیل تعاونی آب بران است. جامعه آماری، همه کشاورزان حوزه سد کزنار شهرستان الیگودرز است. نمونه‌گیری با روش تصادفی ساده انجام شد و اطلاعات لازم از طریق پرسشنامه جمع‌آوری گردید. از نرم‌افزار SPSS نیز برای تجزیه و تحلیل داده‌ها با روش تحلیل عاملی استفاده شد. نتایج تحلیل عاملی نشان داد که پنج عامل "بی‌توجهی مسئولان"، "سازوکار نادرست توزیع آب"، "عدم مشورت با مردم"، "نقص قوانین" و "بدقولی مسئولان" از موانع اداری-سیاستی مؤثر در عدم مشارکت کشاورزان در تشکیل تعاونی آب بران است. در مجموع، پنج عامل مذکور ۷۱/۸۵ درصد از واریانس کل متغیرها را تبیین کردند. در این زمینه مشارکت مردم محلی در همه سطوح و مراحل و هماهنگی و همکاری بین‌بخشی میان ادارات و نهادهای ذیربط پیشنهاد گردید.

کلیدواژه‌ها: موانع اداری-سیاستی، عدم مشارکت، تعاونی آب بران، کزنار.

---

* استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه لرستان. sgholamrezai@yahoo.com

** کارشناس ارشد دانشگاه لرستان (نویسنده مسئول). hmusaviz10@yahoo.com

*** دانشجوی دکترا دانشگاه لرستان. mehdi_rahimian61@yahoo.com

مقدمه و بیان مسئله

در شرایط کشور ایران که آب پتانسیل محدودی دارد، توسعه کشاورزی تابع آن است. در این ارتباط بدیهی است که آب‌های استحصال شده فعلی و آب قابل استحصال، پاسخگوی روند توسعه کشاورزی و تأمین مواد غذایی جمعیت روبه‌رشد جامعه نخواهد بود؛ بنابراین، آنچه در این زمینه اهمیت می‌یابد، مدیریت مصرف بهینه آب همراه با مدیریت تقاضا در بخش‌های مختلف صنعت، کشاورزی، شرب و محیط زیست است تا توسعه پایدار در همه بخش‌های اقتصادی به ویژه بخش کشاورزی را میسر کند. این کار در مقطع کنونی با اتخاذ سیاست‌های کاری مناسبی میسر است که مهمترین آنها، انتقال مدیریت شبکه‌ها به بخش خصوصی یا بهره‌برداران یا مشارکت آنان در بهره‌برداری و نگهداری است (بهزادی نسب و همکاران، ۱۳۸۵). به اعتقاد بسیاری از کارشناسان پایین بودن راندمان آبیاری در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به دلیل عدم مشارکت آب‌بران در مراحل مختلف مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی است (عزیزی، ۱۳۸۶). بنابراین، اهمیت مشارکت مردم در مدیریت شبکه‌های آبیاری ضرورت می‌یابد. مدیریت مشارکتی آبیاری به مشارکت آب‌بران در همه سطوح مدیریت سامانه‌های آبیاری اطلاق می‌شود (پیتر، ۲۰۰۴) و فقط زمانی کارایی دارد که بهره‌برداران در برنامه‌ریزی و مدیریت نظام‌های آبیاری مشارکت مؤثر داشته باشند (نجفی، ۲۰۰۷). یکی از مهم‌ترین دستاوردهای مدیریت مشارکتی آبیاری، ایجاد تعاونی‌های آب‌بران است. هدف از ایجاد آنها، تأمین سازوکارهایی است تا از طریق فرایندی مشارکتی، کشاورزان در تصمیم‌گیری‌ها و مدیریت آب کشاورزی، نقش‌آفرینی و از آب در دسترس استفاده بهینه کنند (سلمان^۱، ۱۹۹۷). تشکل‌های مذکور بر اساس سازماندهی بهره‌برداران در چارچوبی قانونی ایجاد می‌شود تا بتوانند از مجرای آن، متناسب با ظرفیت‌های ایجاد شده، احداث، بهره‌برداری، توسعه و تعمیر و نگهداری از تأسیسات و شبکه‌های آبرسانی یا بخش‌هایی از آن را به نحوی اثربخش در دست گیرند (شراما^۲، ۲۰۰۲).

1 Salman
2 Shrama

پیشینه پژوهش و چارچوب نظری

واژه های "مشارکت" و "مشارکتی" به مفهوم امروزی، برای اولین بار در اواخر دهه ۱۹۵۰ در ادبیات توسعه ظاهر شده است. دلیل رواج این واژه، شکست طرح های توسعه و نسبت دادن این شکست به عدم حضور و مشارکت مردم در فرایند طراحی و اجرای این طرح ها است. از این رو، توسعه بر مبنای مشارکت مردمی از اواخر دهه ۱۹۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰ به عنوان مفهومی کلیدی و به صورت گسترده ای در ادبیات توسعه مطرح شد. تعاریف متعددی درباره مفهوم مشارکت بیان شده است. مشارکت در معنای عام، فعالیت های ارادی و داوطلبانه اعضای یک جامعه در امور محله و منطقه خود است. به بیان کامل تر، مشارکت، حضور و دخالت آگاهانه، داوطلبانه، خلاق و متعهدانه افراد و اقشار مختلف جامعه در تصمیم گیری ها، برنامه ریزی ها و فعالیت های انجمن ها و تشکل های حرفه ای و محلی یا منطقه خود و نیز حضور و همکاری در تصمیم گیری ها و فعالیت های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه کلی است (اوکلی، ۱۳۸۰: ۲۵). چمبرز در تعریف مشارکت بر اهمیت آن به عنوان شرط اساسی و بنیادی برای توسعه تأکید کرده و گفته است مشارکت فرایندی است که مردم محلی را قادر می کند تا تحلیل خود را انجام دهند، کنترل امور را به دست گیرند، اعتماد به نفس بیشتری کسب کنند و تصمیمات را خود اتخاذ کنند (چمبرز، ۱۳۷۸). به اعتقاد چمبرز از این واژه در سه جهت استفاده می شود:

۱. استفاده تزئینی: تا هر نوع پیشنهادی را خوب جلوه دهند.
۲. استفاده ابزاری: به این معنا که از طریق بسیج نیروی کار محلی، هزینه ها را کاهش دهند.
۳. استفاده واقعی: زمانی که به مردم اختیار داده می شود تا با فعالیت خود کنترل امور را به دست گیرند و با اعتماد به نفس بیشتر تصمیمات خود را اتخاذ کنند (ازکیا، ۱۳۸۰: ۳۵). با وجود اهمیت و مزایایی که مشارکت مردم در انجام همه امور می تواند داشته باشد، مشارکت به آسانی شکل نمی گیرد و همواره با موانع و محدودیت هایی مواجه خواهد بود. در واقع، مشارکت به عنوان فرایند قدرت گرفتن، نوعی گذر از حکومت های سنتی است، اما هم با دشواری هایی روبرو است و هم تصور اینکه دولت ها و سازمان های تثبیت شده محلی، بخشی از قدرت و اختیاراتشان را به دیگران واگذار کنند، کمی مشکل به نظر می رسد. مشارکت به عنوان روند کسب قدرت، ناگزیر ساختارهای بوروکراتیک موجود

را به مبارزه می‌طلبند. بنابراین طبیعی است که این ساختارها به یکی از اصلی‌ترین موانع بر سر راه مشارکت تبدیل شود (دیلمی، ۱۳۸۸).

پژوهش‌های بسیاری به منظور شناسایی موانع مشارکت برای کاهش این موانع و بهبود مشارکت مردم انجام شده است که با توجه به هدف پژوهش حاضر برخی از آنها مرور می‌شود.

حیدریان^۱ (۲۰۰۳) در پژوهشی مهم‌ترین مشکلات تشکیل‌دهنده آب‌بران در ایران را فقدان تعریف درست و مشخص از مسئولیت‌های انتقال‌یافته به کشاورزان، انتقال مسئولیت‌ها به بهره‌برداران بدون اختیارات کافی، هزینه‌های مالی فراوان بدون منابع مالی مشخص، قوانین ضعیف برای انجام مسئولیت‌ها و در نهایت، نبود مشوق‌های کافی و مناسب برای بهره‌برداران - که باید نقش اصلی را انجام دهند - دانسته است. از جمله موانع دیگر در تشکیل تعاونی آب‌بران، تمرکز اختیارات کارکنان دولتی، نگرش منفی کارکنان در قدرت‌بخشی به جوامع محلی (هید و نیف، ۲۰۰۴) و نارضایتی کشاورزان عضو از PIM، ناکارآمدی شبکه، توزیع نابرابر آب، عدم اعتماد به مدیران، عدم حمایت دولت، و عدم انسجام گروه (امید^۲ و همکاران، ۲۰۱۲) و ساختار سلسله‌مراتبی بالا به پایین، فقدان یادگیری سازمانی، چارچوب‌های زمانی محدود و فقدان ارتباط پروژه‌ها با اهداف توسعه (خانال^۳، ۲۰۰۳) است. به اعتقاد یعقوبی (۱۳۸۷) نیز مهم‌ترین موانع و مشکلات بهره‌برداران محلی در مدیریت شبکه‌های آبیاری، تجربه منفی قبلی در مشارکت، بروکراسی اداری بسیار زیاد و پیچیده، عدم اعتماد کافی به خود روستاییان در انجام طرح‌ها و عدم استفاده از ظرفیت‌های محلی است. بر اساس نتایج پژوهش خوشاب و نمازی (۱۳۸۵) مالکیت زمین و حق آبه، مشکلات فرهنگی (شیوه‌های نادرست استحصال آب، فردگرایی، عدم هماهنگی با تشکلهای گروهی، اختلافات محلی ناشی از چالش‌های قومی)، عدم اعتماد به طرح‌های دستگاه‌های اجرایی، هزینه مالی مشارکت، قوانین دست و پاگیر، بالا بودن هزینه سرمایه‌گذاری اولیه، فقدان نیروهای متخصص، دیربازده بودن طرح‌ها و عدم دخالت دادن مردم در مرحله مطالعات و طراحی، از مهم‌ترین دلایل عدم استقبال کشاورزان از طرح‌های مشارکت مردمی آبیاری و زهکشی در استان فارس است. طالب (۱۳۷۳) نیز بیان کرده است که برنامه‌ریزی از

1 Haydarian

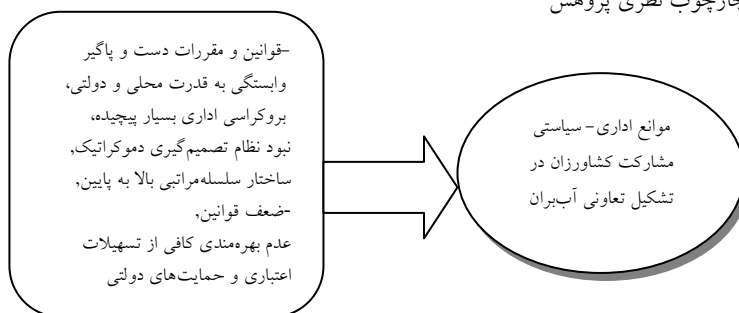
2 Omid

3 KHanal

بررسی موانع اداری-سیاستی مشارکت بهره برداران ...

بالا موجب می‌گردد که از مشارکت مردم فقط در جهت اخذ مبلغی از هزینه‌های پروژه‌های تصویب شده استفاده کنند و مشارکت را به معنای شرکت روستاییان در تصمیم‌گیری، اجرا، ارزشیابی و غیره نمی‌دانند. بنابراین، عمدتاً پروژه‌ها را خود دولت اجرا می‌کند و در مواردی در نگهداری آن نیز با مشکل مواجه می‌شود. همچنین بی‌اعتقادی به مشارکت مردم موجب شده است تا کانال‌ها و سازمان‌های مناسب مشارکت را در جامعه روستایی پدید نیاورند. در ایران تعداد برنامه‌های بهره‌مند از مشارکت بسیار اندک است، به ویژه در مواردی که جمعیت روستایی فقیر درگیر آن باشند. برای کاهش سلطه اقلیت بر منافع توسعه باید در راستای ترویج عامه‌پسند مشارکت بر آگاهی‌های عمومی افزود. در اصطلاح اداری، پایین‌ترین سطح ساختار اداری در ایران روستاست و مشارکت، مستلزم پذیرش و شرکت ارادی افراد است. از این رو، شناخت ویژگی‌های اجتماعی افراد در جامعه روستایی، زمینه‌ساز طراحی پروژه‌هایی است که در راستای ایجاد تغییرات لازم برای توسعه اجرا می‌شود (طالب و همکاران، ۱۳۸۷). به اعتقاد صاحب‌نظران، روستاییان دلایل متعدد و قانع‌کننده‌ای برای مشارکت اندک یا عدم مشارکتشان در برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی پروژه‌های کشاورزی دارند. روستاییان را همواره نباید مقصر دانست، زیرا بسیاری از موانع مشارکت به طور مستقیم و غیرمستقیم به دولت، سازمان‌های مجری و عاملان اجرایی این سازمان‌ها مربوط می‌شود. بنابراین، ضروری است موانع مشارکت روستاییان و درجه اهمیت هر یک از آنها برای مناطق مختلف کشور از طریق پژوهش‌های میدانی مشخص شود و نتایج این پژوهش‌ها به منظور اتخاذ راهبردهای مناسب در دسترس مسئولان ذیربط قرار گیرد (امیری اردکانی و زمانی، ۱۳۷۷). بدین ترتیب، با عنایت به نقش سازمان‌های دولتی مبنی بر اینکه می‌توانند خود سد راه مشارکت مردم باشند و با توجه به عدم مشارکت کشاورزان حوزه سد کزنار واقع در شمال شرقی شهرستان الیگودرز در تشکیل تعاونی آب‌بران، هدف پژوهش حاضر بررسی موانع اداری-سیاستی عدم مشارکت کشاورزان منطقه کزنار در تشکیل تعاونی آب‌بران است. با بررسی مطالعات پیشین درباره عدم مشارکت مردم در مدیریت شبکه‌های آبیاری مشخص شد که عوامل اداری و سیاستی متعددی بر عدم مشارکت افراد در مدیریت آبیاری مؤثر است. عوامل مذکور موجب شکل‌گیری چهارچوب مفهومی پژوهش گردید (شکل ۱).

شکل (۱): چارچوب نظری پژوهش

روش پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ پارادیمی، از نوع کمی و به لحاظ هدف، از نوع کاربردی است. همچنین به لحاظ گردآوری داده‌ها، پیمایش و به لحاظ زمانی جز پژوهش‌های تک‌مقطعی محسوب می‌شود. جامعه آماری پژوهش حاضر، همه کشاورزان حوزه سد کزنار را شامل می‌شود. حجم نمونه از طریق فرمول کرجسی و مورگان، تعداد ۸۰ نفر به دست آمد و با توجه با اینکه واریانس درون‌گروهی بالایی وجود نداشت و معیاری برای طبقه‌بندی نداشتیم، از نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده گردید. برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز پژوهش، از دو روش عمده یعنی روش کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی استفاده گردید. مهم‌ترین ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه پژوهشگرساخت بود که از هفته گویه موانع اداری-سیاستی مشارکت کشاورزان در تشکیل تعاونی آب‌بران در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت، از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم تشکیل شده بود. به منظور تأیید روایی محتوایی آن، پرسشنامه توسط کمیته تحقیق و متخصصان مورد بررسی قرار گرفت و پس از انجام اصلاحات لازم، روایی پرسشنامه تأیید گردید. پایایی پرسشنامه نیز با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ تعیین شد. ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده برابر با ۰/۸۵ است. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

اولویت‌بندی موانع اداری-سیاستی مؤثر در عدم مشارکت

پس از شناسایی و اولویت‌بندی موانع اداری-سیاستی مشاهده گردید که "تصمیم‌گیری بدون نظرخواهی از روستاییان قبل اجرای طرح"، "تصمیم‌گیری بدون نظرخواهی از روستاییان حین اجرای طرح" و "عدم حمایت مالی دولت از کشاورزان بهره‌بردار" به ترتیب در بالاترین اولویت‌ها و "انتقال مسئولیت‌ها به بهره‌برداران بدون اختیارات کافی"، "قوانین ضعیف و غیرشفاف برای انجام مسئولیت‌ها" و "فقدان تعریف درست و مشخص از مسئولیت‌های انتقال‌یافته به کشاورزان" در اولویت‌های آخر قرار دارد (جدول ۱).

جدول (۱): اولویت‌بندی موانع اداری-سیاستی مؤثر در عدم مشارکت

ردیف	گویه	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات	رتبه
۱	تصمیم‌گیری بدون نظرخواهی از روستاییان قبل از اجرای طرح	۴/۵	۰/۸	۰/۱۷۷	۱
۲	تصمیم‌گیری بدون نظرخواهی از روستاییان حین اجرای طرح	۴/۵۵	۰/۸۱	۰/۱۷۸	۲
۳	عدم حمایت مالی دولت از کشاورزان بهره‌بردار	۴/۰۶	۰/۹۵	۰/۲۳۶	۳
۴	نبود افراد تسهیلگر برای معرفی و هدایت آب‌بران	۳/۵۴	۰/۹۲	۰/۲۶۱	۴
۵	نبود حمایت قانونی و تسهیلات دولتی	۳/۹	۱/۱۱	۰/۲۸۶	۵
۶	عمل نکردن مسئولان به وعده و قول‌های خویش	۴/۰۲	۱/۱۸	۰/۲۹۳	۶
۷	نبود سازوکار درست در توزیع برابر آب بین مزارع	۳/۳۴	۱	۰/۳۰۱	۷
۸	عدم نظارت کافی در توزیع برابر آب بین مزارع	۳/۳۵	۱/۰۲	۰/۳۰۴	۸
۹	توزیع نامناسب امکانات و منابع	۳۱,۳	۱/۰۷	۰/۳۲۴	۹
۱۰	ضعف تشکلات متولی کار	۹۴,۲	۰/۹۵۹	۰/۳۲۶	۱۰
۱۱	عدم هماهنگی و همکاری لازم بین متولیان آب و زمین	۳/۰۲	۱	۰/۳۳۳	۱۱
۱۲	بی توجهی و عدم اهتمام مسئولان به امر	۳/۵	۱/۲	۰/۳۳۷	۱۲
۱۳	قوانین و مقررات دست و پاگیر	۳/۵۲	۱/۲۲	۰/۳۴۷	۱۳
۱۴	عدم معرفی متولی مورد توافق توزیع آب (میراب سابق)	۷۶,۲	۱/۰۷	۰/۳۸۷	۱۴
۱۵	انتقال مسئولیت‌ها به بهره‌برداران بدون اختیارات کافی	۲/۸۹	۱/۳	۰/۴۵	۱۵
۱۶	قوانین ضعیف و غیرشفاف برای انجام مسئولیت‌ها	۲/۷۱	۱/۲۳	۰/۴۵۵	۱۶
۱۷	فقدان تعریف درست و مشخص از مسئولیت‌های انتقال یافته به کشاورزان	۲/۶	۱/۲۲	۰/۴۷۲	۱۷
	میانگین کل	۳/۴۴			

توسعه روستایی، دوره پنجم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۲

تحلیل عاملی موانع اداری - سیاستی مؤثر در عدم مشارکت

بر اساس یافته‌های حاصل از تحلیل عاملی موانع اداری - زیرسیاستی مؤثر در عدم مشارکت پاسخگویان در تشکیل تعاونی آب‌بران، مقدار KMO برابر با ۰/۷۲۵ و مقدار بارتلت آن ۷۱۹/۴ بود که در سطح یک درصد معنی‌دار است و بیانگر مناسب بودن همبستگی داخلی متغیرهای وارد شده برای تحلیل عاملی است. بنابراین، ۱۷ گویه وارد تحلیل شد و بر اساس مقدار ویژه، به پنج عامل تقسیم گردید که در کل این پنج عامل ۷۱/۸۵ درصد از واریانس کل متغیرها را تبیین کردند.

جدول (۲): ضریب بارتلت و سطح معنی‌داری

Sig	Bartlett's Test of Sphericity	KMO
.۰۰۰	۷۱۹/۴	۰/۷۲۵

در جدول (۳) مقدار ویژه، درصد واریانس تبیین شده و درصد تجمعی واریانس تبیین شده توسط هر عامل قبل و بعد از چرخش بیان شده است. عامل اول ۱۹/۸ درصد از واریانس کل، عامل دوم ۱۷/۳۲ درصد از واریانس کل، عامل سوم ۱۵/۳۸ درصد از واریانس کل، عامل چهارم ۱۲/۵۵ درصد از واریانس کل و عامل پنجم ۶/۸ درصد از واریانس کل متغیرها را تبیین کردند.

جدول (۳): عوامل استخراج شده قبل و بعد از چرخش

پس از چرخش			قبل از چرخش			
درصد تجمعی واریانس تبیین شده	درصد واریانس تبیین شده	مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس تبیین شده	درصد واریانس تبیین شده	مقدار ویژه	عامل
۱۹/۸	۱۹/۸	۳/۳۶	۳۲/۱۸	۳۲/۱۸	۵/۴۷	۱
۳۷/۱۲	۳۲/۱۷	۲/۹۴	۴۶/۶۸	۱۴/۵	۲/۴۶	۲
۵۲/۵۰	۱۵/۳۸	۲/۶۱	۵۷/۳۵	۱۰/۶۶	۱/۸۱	۳
۶۵/۰۵	۱۲/۵۵	۲/۱۳	۶۵/۹۶	۸/۶۱	۱/۴۶	۴
۷۱/۸۵	۶/۸	۱/۱۵	۷۱/۸۵	۵/۸۸	۱	۵

با توجه به اطلاعات موجود در جدول (۴) مشاهده گردید که موانع اداری - سیاستی به پنج عامل تقسیم شد که عامل اول "بی‌توجهی مسئولان"، عامل دوم "سازوکار نادرست توزیع آب"، عامل سوم "عدم مشورت با مردم"، عامل چهارم "نقص قوانین" و عامل پنجم "بدقولی مسئولان" نام گرفت.

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

بررسی موانع اداری-سیاستی مشارکت بهره برداران ...

جدول (۴): موانع اداری-سیاستی در قالب عامل‌های اصلی پس از چرخش عاملی

بار عاملی	متغیرها	عامل‌ها
۰/۵۲۸ ۰/۵۹۳ ۰/۶۵۷ ۰/۷۹۳ ۰/۷۵۵ ۰/۷۲۸	قوانین و مقررات دست و پاگیر بی‌توجهی و عدم اهتمام مسئولان به امر توزیع نامناسب امکانات و منابع عدم هماهنگی لازم بین متولیان آب و زمین ضعف تشکیلات متولی کار انتقال مسئولیت‌ها به بهره‌برداران بدون اختیارات کافی	عامل اول بی‌توجهی مسئولان
۰/۸۳۲ ۰/۷۲۹ ۰/۸۰۲ ۰/۶۴۸	نبود افراد تسهیلگر برای معرفی و هدایت آب‌بران نبود سازوکار درست در توزیع برابر آب بین مزارع عدم نظارت کافی در توزیع برابر آب بین مزارع عدم معرفی متولی مورد توافق توزیع آب (میراب سابق)	عامل دوم سازوکار نادرست توزیع آب
۰/۸۱۹ ۰/۷۸۹ ۰/۷۷۲	تصمیم‌گیری بدون نظرخواهی از روستاییان قبل از اجرای طرح تصمیم‌گیری بدون نظرخواهی از روستاییان حین اجرای طرح نبود حمایت قانونی و تسهیلات دولتی	عامل سوم عدم مشورت با مردم
۰/۶۸۹ ۰/۸۵۶ ۰/۸۱۱	عدم حمایت مالی دولت از کشاورزان بهره‌بردار فقدان تعریف درست و مشخص از مسئولیت‌های انتقال یافته به کشاورزان قوانین ضعیف و غیرشفاف برای انجام مسئولیت‌ها	عامل چهارم نقص قوانین
۰/۸۳۴	عمل نکردن مسئولان به وعده‌های خویش	عامل پنجم بدقولی مسئولان

بحث و نتیجه‌گیری

ضرورت توجه به مشارکت آب‌بران به عنوان ذینفعان اصلی در مدیریت و بهره‌برداری از شبکه‌های آبیاری بر کسی پنهان نیست؛ از اینرو، موانع موجود بر سر راه مشارکت از جمله موانع اداری-سیاستی را باید شناسایی کرد و به منظور بهبود مشارکت، راهکارهای مناسبی اتخاذ نمود. بر اساس نتایج پژوهش، تصمیم‌گیری بدون نظرخواهی از روستاییان قبل و حین اجرای طرح با داشتن اولویت اول، یکی از مهم‌ترین موانع اداری-سیاستی مؤثر در عدم مشارکت مردم است. طراحی و اجرای بسیاری از برنامه‌های توسعه‌ای در سطح روستا فرایندی متمرکز است و روستاییان در مراحل مختلف مشارکت داده نمی‌شوند. این امر موجب کاهش انگیزه افراد برای مشارکت می‌شود. نتیجه فوق

با پژوهش شریفی و همکاران (۱۳۹۱) همخوانی دارد. عدم حمایت مالی دولت از کشاورزان بهره‌بردار، یکی از موانع اداری-سیاستی مؤثر در عدم مشارکت است. رضایی و همکاران (۱۳۹۰) و امید و همکاران (۲۰۱۲) نیز در پژوهش‌های خود به نتایج مشابهی دست یافتند و نبود حمایت‌های دولتی را مانعی برای مشارکت مردم دانستند. همچنین فقدان تعریف درست و مشخص از مسئولیت‌های انتقال‌یافته به کشاورزان و انتقال مسئولیت‌ها به بهره‌برداران بدون اختیارات کافی، از دیگر موانع اداری-سیاستی است که با نتایج پژوهش حیدریان (۲۰۰۳) همخوانی دارد. قوانین و مقررات دست و پاگیر نیز یکی دیگر از موانع است که با نتایج پژوهش‌های یعقوبی (۱۳۸۷)، و خوشاب و نمازی (۱۳۸۵) و سیف‌الدینی (۱۳۷۶) همسو است. قوانین ضعیف و غیرشفاف برای انجام مسئولیت‌ها نیز از موانع مؤثر در عدم مشارکت است. این یافته با نتیجه پژوهش حیدریان (۲۰۰۳) و فانی و همکاران (۱۳۸۸) همخوانی دارد. عدم هماهنگی و همکاری لازم بین متولیان آب و زمین از موانع اداری-سیاستی مؤثر در عدم مشارکت است. این یافته نیز با نتایج پژوهش‌های پروین و همکاران (۱۳۹۰)، پرهیزگاری (۱۳۷۸) و مدرسی (۱۳۷۸) همخوانی دارد. توزیع نامناسب امکانات و منابع نیز از موانع مشارکت است. عفتی (۱۳۷۱) و سیف‌الدینی (۱۳۷۶) در پژوهش‌های خود به نتایج مشابهی با یافته فوق رسیدند. بر اساس یافته‌های پژوهش، هفده گویه در تحلیل وارد گردید و بر اساس مقدار ویژه، به پنج عامل تقسیم شد. در کل پنج عامل مذکور ۷۱/۸۵ درصد از واریانس کل متغیرها را تبیین کردند. عامل اول، بی‌توجهی مسئولان، عامل دوم، سازوکار نادرست توزیع آب، عامل سوم، عدم مشورت با مردم و عامل چهارم، نقص قوانین و عامل پنجم، بدقولی مسئولان است. حیدریان (۲۰۰۳) نیز در پژوهش خود نقص قوانین را یکی از موانع مشارکت بیان کرده است.

پیشنهادها: بر اساس یافته‌های پژوهش، عدم هماهنگی و تصمیم‌گیری بدون نظرخواهی از روستاییان قبل و حین اجرای طرح، یکی از مهم‌ترین موانع اجتماعی-فرهنگی محسوب می‌شود و با توجه به اهمیت نظرخواهی و مشورت با روستاییان در مراحل مختلف تدوین طرح‌ها و دخالت آن‌ها در تصمیم‌گیری به عنوان شرط اساسی برای مشارکت، پیشنهاد می‌گردد قبل از اجرای هر طرحی با برگزاری جلسات متعدد، از نظرهای روستاییان و پیشنهادها و آرای آنان استفاده گردد. همچنین منافع و

بررسی موانع اداری-سیاستی مشارکت بهره برداران ...

دستاوردهای حاصل از اجرای طرح را برای افراد بیان کنند، زیرا این عامل خود زمینه را برای رشد مشارکت مردم در امور مختلف فراهم می‌کند.

از آنجایی که عدم هماهنگی و همکاری لازم بین متولیان آب و زمین برای آشناسازی و تشویق مردم با تعاونی آب‌بران، مانعی برای عدم مشارکت مردم است، پیشنهاد می‌شود که زمینه همکاری و هماهنگی بین ادارات ذیربط به‌ویژه بخش ترویج و آموزش سازمان جهاد کشاورزی و اداره تعاون برای برگزاری دوره‌های آموزشی با هدف آشنایی و ترغیب مردم به مشارکت در این تعاونی‌ها تقویت شود. عدم تحقق وعده‌های مسئولان دولتی، یکی دیگر از موانع مشارکت است. زیرا در صورت عدم تحقق وعده‌ها، بدبینی و عدم اعتماد ایجاد می‌شود. بنابراین، پیشنهاد می‌گردد که مسئولان به شفاف کردن روابط و تعهدات خود در آغاز تشکیل تعاونی آب‌بران دقت نمایند.

به منظور موفقیت در واگذاری مدیریت شبکه‌های آبیاری پیشنهاد می‌شود در ابتدا به ایجاد شرایط مناسب برای انتقال از قبیل تدوین چهارچوب قانونی مناسب برای انتقال و تعیین ترتیب مراحل اجرایی آن، دقت شود. همچنین به آراء و دیدگاه کشاورزان در تصمیم‌گیری‌ها و نیز واگذاری اختیارات کافی به کشاورزان توجه گردد.

با توجه به اینکه عدم حمایت و پشتیبانی لازم دولت از کشاورزان، از موانع مهم اداری محسوب می‌شود، پیشنهاد می‌گردد که پس از واگذاری و انتقال مدیریت شبکه‌های آبیاری به تشکلهای آب‌بران، حمایت و پشتیبانی‌هایی از سوی دولت از قبیل تأمین امکانات و تسهیلات برای ادامه فعالیت تشکلهای آب‌بران، تداوم عرضه خدمات فنی و مشاوره‌ای، قانونی و مدیریتی انجام شود. حذف یا کاهش بروکراسی اداری پیچیده در امر مدیریت شبکه‌های آبیاری نیز از راهکارهای پیشنهادی دیگر است.

منابع

ازکیا، مصطفی (۱۳۸۰). *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی توسعه روستایی*. تهران: اطلاعات.

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

توسعه روستایی، دوره پنجم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۲

امیری اردکانی، ل و زمانی، غ (۱۳۷۷). اهمیت مشارکت روستاییان در فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت پروژه به منظور شتاب توسعه روستایی. مجموعه مقالات اولین سمینار علمی ترویج منابع طبیعی، علوم دام و آبزیان. جلد اول. تهران: ۷۹-۹۶.

اوکلی، پیترو و مارسدن، دیوید (۱۳۸۰). رهیافت‌های مشارکتی در توسعه روستایی. ترجمه منصور محمود نجات حسینی. تهران: مرکز تحقیقات و بررسی مسایل روستایی وزارت جهاد کشاورزی.

بهزادی، نسیم؛ معروف پور، ع. و میناییم (۱۳۸۵). بررسی مسائل و مشکلات بهره‌برداری از شبکه‌های آبیاری و زهکشی و اهمیت مشارکت مردمی. مجموعه مقالات اولین همایش ملی مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی. دانشگاه شهید چمران اهواز. ۱۴۷۵-۱۴۸۲.

پرهیزکاری، م (۱۳۷۸). مشارکت کشاورزان در مدیریت شبکه آبیاری درودزن، کارگاه فنی مشارکت کشاورزان در مدیریت شبکه‌های آبیاری. مجموعه مقالات همایش مشارکت کشاورزان در مدیریت شبکه‌های آبیاری.

پروین، ابراهیم؛ داوری دهکردی، فتح اله؛ خداری، فرهاد و محمد کردانی (۱۳۹۰). بررسی اثرات دستاوردها، چالش‌ها و فرصت‌های مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های منابع آب به منظور ارائه راهکارهای جدید در پروژه آبیاری و زهکشی رامشیر. همایش منطقه‌ای دانش محوری در مدیریت پایدار کشاورزی و منابع طبیعی. چمبرز، ر (۱۳۷۸). جابه‌جایی الگوها و شیوه‌های کار پژوهش و توسعه مشارکتی. ترجمه عبدالرسول مرتضوی. فصلنامه روستا و توسعه، ۳ و ۴.

خوشاب، ا و نمازی، ع (۱۳۸۵). بررسی علل عدم استقبال کشاورزان از طرح‌های مشارکت مردمی. همایش ملی مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی. دانشگاه شهید چمران اهواز. دانشکده مهندسی علوم آب. دیلمی، م. ج. (۱۳۸۸). مشارکت اجتماعی و راهکارهای تقویت آن (مقایسه وضعیت مشارکت اجتماعی در جوامع شهری و روستایی). www.dehkadeh-jahani.blogfa.com.

رضایی، روح‌اله؛ ودادی، الهام و مهردوست، خدیجه (۱۳۹۰). بررسی عوامل تأثیرگذار بر مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری حوزه آبخیز خمارک (مطالعه موردی روستای ده جلال). پژوهش‌های روستایی، ۱، ۱۹۹-۲۲۱.

سیف‌الدینی، ف (۱۳۷۶). مشارکت مردمی و برنامه‌ریزی توسعه. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۱۲(۲).

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

بررسی موانع اداری-سیاستی مشارکت بهره برداران ...

شریفی، ا.؛ رضایی، ر.؛ غلامرضایی، س. و برمند، ن. (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت آب بران در مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی اراضی زیر سد جیرفت. *تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، ۲، ۲۴۰-۲۳۱.

طالب، مهدی (۱۳۷۳). مسایل و موانع جامعه‌شناختی توسعه روستایی در ایران. *نامه علوم اجتماعی*. مطالعات جامعه‌شناختی، ۷، ۹۱-۱۰۸.

طالب، مهدی، بخشی‌زاده، حسن، میرزایی، حسین (۱۳۸۷). مبانی نظری مشارکت اجتماع روستایی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در ایران. *روستا و توسعه*، ۱۱(۴)، ۲۵-۵۲.

عزیزی (۱۳۸۶). *مؤلفه‌های مؤثر بر مشارکت کشاورزان در مدیریت آبیاری (بررسی موردی: سد درودزن)*. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده کشاورزی. دانشگاه شیراز.

عفتی، م. (۱۳۷۱). *بررسی عوامل مؤثر در مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه روستایی (پایان نامه کارشناسی ارشد)*. تهران: دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی.

فانی، غ. ر، حسین‌زاده تبریزی، ع. ر. و فریان، م. (۱۳۸۸). *چالش‌های مدیریت بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری و زهکشی، مدیریت آبیاری در ایران*. دوازدهمین همایش کمیته ملی آبیاری و زهکشی ایران.

مدرسی، ا. (۱۳۷۸). *مشارکت مردمی در شبکه آبیاری دز*. کارگاه فنی مشارکت کشاورزان در مدیریت شبکه‌های آبیاری. مجموعه مقالات همایش مشارکت کشاورزان در مدیریت شبکه‌های آبیاری.

یعقوبی، ج. (۱۳۸۷). *بررسی موانع مشارکت بهره برداران محلی در مدیریت شبکه‌های آبیاری*. دومین همایش ملی مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی. دانشگاه شهید چمران اهواز.

Haydarian, S. A. (2003). *Participatory management. A new approach in improving management systems*. Watershed Management journal. N2. Soil Conservation and Watershed Management Research Institute (SCWMRI).

Heyd. H. & Neef. A. (2004). Participation of local people in water management: Evidence from the MaeSa Watershed. Northern Thailand. International food policy research Institute, Washington, D.C. USA.

KHanal, P. R. (2003). *Participation and governance in Local water Management. Irrigation and Water Engineering Group*. University of Wageningen. the Netherlands.

Najafi, M. E. (2007). *Establishing Water user association for O&M in Bilehsavar-Moghan irrigation system*. The 4 Asia Regional Conference and 10 International Seminar on Participatory Irrigation management. May 2-5, 2007. Tehran-Iran. Tehran: Iranian National Committee on Irrigation and Drainage.

Omid, M. H., Akbari, M., Zarafshani, K., Eskandari, Gh. H. & Fami, H. Sh. (2010). Factors Influencing the Success of Water User Associations in Iran: A Case of Moqan. *Tajan, and Varamin, J. Agr. Sci. Tech.* (2012) 14: (27-36).

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

توسعه روستایی، دوره پنجم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۲

- Peter J. R. (2004). *Participatory Irrigation Management*. International Network on Participatory Irrigation Management, Washington DC. INWEPF/SY/2004(06). Available on: <http://www.maff.go.jp/document/inaugural/inpim-note.pdf>.
- Salman, M. A. (1997). *The legal framework for water users' associations*. Washington DC. World Bank. Technical Paper No. 360.
- Shrama, K. R. (2002). *An overview of irrigation management*. International Commission on Irrigation And Drainage. Eighteen Congress Montreal.

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb   **Director in Charge:** Dr. Younes Nourbakhsh

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh   **Index:** www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981   **Website:** www.jrd.ut.ac.ir   **Email:** jrd@ut.ac.ir

